

С. В. Кульчицький

Народний рух України

НАРОДНИЙ РУХ УКРАЇНИ Виник як найбільш впливова в УРСР неформальна організація в ході конституційної реформи липня–грудня 1988 (див. [Конституційні реформи в СРСР](#)). У той час неформал. називали організації, створені з ініціативи громадян без схвалення органами КДБ СРСР і комітетами КПРС. Реформа позбавила правлячу партію її директивних функцій і зосередила повноту влади в радах, внаслідок чого країна опинилася в новій політичній реальності, хоча цього ще не усвідомлювали повною мірою ні компартійні функціонери, ні громадяни.

У жовтні 1988 на екологічному семінарі в СПУ (Київ) письменник [Ф. Бурлачук](#) запропонував організувати Народний фронт України за зразком фронтів, які постали у республіках Балтії. Пропозиція не була підтримана, але місяцем пізніше безпартійні літератори П. Мовчан і В. Терен разом із групою науковців [Інституту літератури АН УРСР](#) (Київ) знову висунули її. Під тиском секретаря ЦК КПУ Ю. Єльченка письменники та науковці відмовилися створювати фронт, але відстояли ідею народного руху, здатного підтримати курс М. Горбачова на лібералізацію політичного життя («перебудову»). Пленум правління СПУ організував ініціативну групу в складі І. Драча (голова), В. Маняка, О. Мусієнка, Ю. Мушкетика, Б. Олійника, П. Осадчука, Д. Павличка, Б. Рогози, М. Слабошпицького, С. Тельнюка, В. Терена та доручив їй розроблення проекту програми «Народного руху України за перебудову», а також вирішив сприяти утворенню подібних громадських груп в областях. 31 січня 1989 в Будинку кіно зібралася майже половина київ. письменників, які схвалили розроблений ініціатив. групою проект. Інша половина письменниц. організації висловилося проти утворення НРУ. Переконавшись у тому, що ініціативна група і група підтримки налаштовані рішуче, зав. ідеол. відділу ЦК КПУ Л. Кравчук порадив 1-му секр. ЦК В. Щербицькому опублікувати проект програми в органі СПУ «Літературна Україна» з тим, щоб потім розгорнути викривал.-засуджув. акцію. Однак публікація проекту програми мобілізувала регіони респ., де почали виникати місц. організації НРУ.

1 липня 1989 у Києві відбулася установча конференція НРУ за участі Л. Кравчука, який поскаржився В. Щербицькому, що «виступаючі проголошували безвідповідальні лозунги, вдавалися до політичного підбурювання, штучно протиставляли Рух і КПРС, буквально

шельмували партійну організацію республіки». Однак йому не вдалося навіть змусити присутніх на конференції перших секретарів райкомів КПУ зробити заяву із засудженням створення НРУ від імені партійного активу міста й області. 8–10 вересня 1989 у Києві проведено установчий з'їзд НРУ. Близько половини делегатів представляли західні, близько третини – центральні регіони УРСР. Кількість членів НРУ зі східних і південних областей була незначною, робітничий клас майже не брав участі у творенні нової організації. На установчому з'їзді обрано членів керівних органів: головою НРУ став [І. Драч](#), головою секретаріату – [М. Горинь](#). Прийнята з'їздом програма орієнтувалася на підтримку реформаторських сил у КПРС, які розпочали «перебудовну» політику. Саме в цей час запрограмована М. Горбачовим «революція згори» почала перетворюватися на неконтрольовану центром «революцію знизу». У вересні 1989 В. Щербицький, який намагався утримати в УРСР «заповідник застою», був змушений відмовитися від посади. Розгортаючи роботу в масах, НРУ апелював насамперед до «білих плям» радянської історії. Найбільш вагомою стала акція «Українська хвиля», організована на відзначення воз'єднання 2-х українських народних республік 22 січня 1919 (див. [Акт злуки УНР і ЗУНР](#)).

На поч. 1989 Українська Гельсинська спілка зверталася до влади з проханням дозволити мітинг на Софійській площі, де 70 р. тому проголошено Акт злуки, але не отримала дозволу. Однак 71-у річницю Акту злуки відзначено зі значним розмахом. У неділю 21 січня 1990 активісти НРУ вивели на автомобільну трасу Київ–Львів–Івано-Франківськ сотні тисяч громадян, які у визначений момент взялися за руки й утворили живий ланцюг, що символізував єдність українців Заходу і Сходу (див. [«Живий ланцюг»](#)). У березні 1990 на сесії Великої ради НРУ в м. Хуст Закарп. обл. обговорено питання про політичне майбутнє організації: Д. Павличко виступив за перетворення НРУ в партію, однак більшість лідерів (В. Чорновіл, [Л. Лук'яненко](#), В. Яворівський та ін.) вирішила, що для новостворених партій НРУ має залишитися «даховою організацією». На перших вільних виборах до ВР УРСР і місцевих рад 4 березня 1990 осередки НРУ об'єдналися з Українською Гельсинською спілкою, «Меморіалом» ім. В. Стуса та ін. громадськими організаціями в Демократичний блок, отримали чверть депутатських місць і утворили у парламенті власну фракцію – Народну раду. У Львівській, Івано-Франківській, Тернопільській областях за кандидатів від Демократичного блоку проголосувало 85% виборців, внаслідок чого комуністичні депутати облрад опинилися в опозиції. В інших областях перемогли представники компартійно-радянської номенклатури, але змінився сам характер влади. Як і раніше, вона зосереджувалася в руках 1-го секр. ЦК КПУ В. Івашка, проте його першість у системі влади визначалася тим, що він став головою Президії ВР УРСР.

У стінах парламенту компартійно-радянська номенклатура чисельно переважала, але перебувала в розгубленості, не знаючи, як протистояти активному національно-визвольному руху. В її лавах почали множитися т. зв. суверен-комуністи, які схилилися до підтримки вимоги НРУ про суверенізацію України. Зрештою 16 липня 1990 ВР УРСР

прийняла Декларацію про державний суверенітет України. На час відкриття 2-го з'їзду (25–28 жовтня 1990) чисельність членів НРУ сягнула максимальної позначки – 633 тис. осіб. З'їзд заявив, що народу потрібна не «перебудова», а цілковитий демонтаж тоталітарної системи влади. Із назви «Народний рух України за перебудову» вилучено слова «за перебудову». В програму НРУ увійшла теза про головному мету організації – побудову ненасильницьким шляхом незалежної України. Комуністам було заборонено вступати в НРУ. Щоб не зменшувати його чисельності в ситуації активного формування багатопартійної системи, запроваджено інструмент асоціативного членства. Однак Українська республіканська партія і Демократична партія України, члени яких відігравали важливу роль у діяльності НРУ, відмовилися стати його асоційованими членами, внаслідок чого чисельність НРУ почала скорочуватися. 2-й з'їзд обрав головою НРУ І. Драча, його заст. – М. Гориня, О. Донія та О. Лавриновича. Після з'їзду НРУ розгорнув широку пропагандист. кампанію з метою недопущення підписання нової союз. угоди, розробленої в оточенні президента СРСР М. Горбачова, оскільки вона суперечила цілям, поставленим у Декларації про держ. суверенітет України.

Тим часом у Москві група держ. діячів союз. рівня вирішила усунути М. Горбачова від влади та ліквідувати поперед. здобутки проголошеної ним «перебудови» (див. ГКЧП). 19 серпня 1990 вона ізолювала М. Горбачова на курорті в смт Форос (нині Ялтин. міськради, АР Крим), запровадила у Москві та окремих регіонах надзвичайний стан, призупинила діяльність непідконтрольних владі політичних партій, громадських організацій та масових рухів. Активісти НРУ виступили проти заколотників і чинили відповідний тиск на голову ВР України, яким після добровільної відставки В. Івашка став Л. Кравчук. У Москві ГКЧП програв у протистоянні з президентом РФ Б. Єльциним, оскільки його не підтримали ні армія, ні правоохоронні органи, ні народ.

Згуртувавшись навколо Л. Кравчука, компартійно-радянська номенклатура в стінах парламенту перехопила гасла НРУ і 24 серпня 1991 ВР практично одностайно прийняла Акт проголошення незалежності України. Також ухвалено рішення провести 1 грудня 1991 референдум на його підтвердження та вибори Президента України. Велика рада НРУ висунула кандидатом у президенти В. Чорновола, але І. Драч і М. Горинь не погодилися з її рекомендацією та підтримали Л. Лук'яненка. У референдумі 1 грудня 1991 взяли участь 84 % громадян України, за її незалежність проголосував 91 %. На президент. виборах уже в 1-му турі переміг Л. Кравчук (61,6 % голосів). В. Чорновола підтримали 23,3 % виборців, Л. Лук'яненка – 4,5 %. Відтак перед делегатами 3-го з'їзду НРУ (28 лютого – 1 березня 1992) постало питання: чи підтримати демократично обраного Президента України, який спирався у своїй діяльності переважно на компарт.-рад. номенклатуру, чи перейти в опозицію до нього. Розколу вдалося ненадовго уникнути шляхом обрання 3-х співголів НРУ: І. Драча і М. Гориня (які бажали увійти до влади) та В. Чорновола (який прагнув залишитися в опозиції). Делегати 4-го з'їзду НРУ в грудні 1992 перетворили його на

правоцентрист. політ. партію, яку очолив В. Чорновіл. Подібно до ін. партій такого типу, він не користувався у наступні роки великим впливом. 12–13 грудня 1998 відбувся 9-й з'їзд НРУ, який висунув для участі в президент. виборах 1999 кандидатуру колиш. Міністра закордон. справ Г. Удовенка. В. Чорновіл відмовився брати участь у виборах, але це не попередило черг. розколу. 28 лютого 1999 частина чл. НРУ провела влас. з'їзд і утворила самост. партію Укр. нар. рух (згодом перейм. в Укр. нар. партію) на чолі з Ю. Костенком. На президент. виборах у жовтні 1999 Ю. Костенко отримав 2,2 % голосів, Г. Удовенко – 1,2 %. У наступні роки НРУ пережив багато криз і альянсів з ін. політ. силами, а нині існує як малочисельна правоцентрист. партія. Проте в історію нац. державотвор. процесу НРУ увійшов як гол. опозиц. сила, що зробила знач. внесок у здобуття незалежності України.

Рекомендована література

1. Гарань О. Від створення Руху до багатопартійності. К., 1992;
2. Його ж. Убити дракона (з історії Руху та нових партій України). К., 1993;
3. Ковтун В. Історія Народного руху України. К., 1995;
4. Гончарук Г. Народний рух України. Історія. О., 1997;
5. Три дні вересня: Мат. установ. з'їзду Нар. руху України за перебудову. К., 2000, 2009;
6. Бойко О. Україна у 1985–1991 рр. Основні тенденції суспільно-політичного розвитку. К., 2002;
7. Литвин В. Україна: від бюрократичної «перебудови» до народної революції (1985–1991). К., 2005;
8. Провісники свободи, державності і демократії: Док. і мат. до 20-ї річниці утворення Нар. руху України. К., 2009;
9. Кульчицький С. Червоний виклик. Історія комунізму в Україні від його народження до загибелі. Кн. 3. К., 2013.

Бібліографічний опис:

Народний рух України / С. В. Кульчицький // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2020. – Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-71180>

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).